

Librová, Hana

Exkurs: Chalupaření jako součást kulturních proměn v jihomoravském pohraničí

In: Frolec, Václav. *Horní Věstonice : společenské a kulturní proměny jihomoravské vesnice*. Vyd. 1. V Brně: Univerzita J.E. Purkyně, 1984, pp. [551]-562

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/121926>

Access Date: 11. 12. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

**EXKURS : Chalupaření jako součást kulturních proměn
v jihomoravském pohraničí**

Hana Librová

Sociologie současného venkova se jistě záhy rozšíří o jednu novou kapitolu – rekreace městských obyvatel na vesnici. Pokud bychom chtěli použít obecně používaného termínu, nazvali bychom takovou rekreaci prostě, avšak nepřesně „chalupaření“. Až doposud byla v sociologii otázka rekreace skoro výlučně zájmem sociologie volného času. Nacházíme zde různé práce zabývající se např. motivací a náplní chalupaření nebo častěji chataření (R. Boudná, E. Librová aj.). Rostoucí podíl chalupaření mezi ostatními formami rekreace však obrací naši pozornost ke specifickému efektu tohoto způsobu rekreace. Je to otázka pravidelných kontaktů městských obyvatel s obyvateli vesnice a v jejich důsledku vystupňovaného vzájemného ovlivnění obou uvedených skupin obyvatelstva ve sféře životního způsobu.

V tomto pojednání je třeba nejprve pojem chalupaření vymezit. Nedá se totiž říci, že každá forma rekreace městských obyvatel má onen intenzivní vliv na současnou vesnici, jak to tvrdíme právě o chalupaření. Máme na mysli jenom tzv. vázanou formu rekreace (tj. rekreaci spojenou s noclehem v rekreační lokalitě) a navíc rekreaci, která se uskutečňuje v soukromých rekreačních objektech, v tzv. druhých bytech. I tento pojem však obsahuje přinejmenším tři typy rekreačních objektů. Jejich charakteristika, kterou přejímáme od F. Uličného (1973), zní: 1. rekreační chata je přízemní objekt s případným podkrovím, se stanovenou maximální velikostí, který je už svým řešením a provedením určen pro rekreační pobyt včetně ubytování. Většinou je umístěna mimo intravilán obcí. 2. rekreační domek je stavba umístěná zásadně v intravilánu venkovského sídliště s větším stavebním rozsahem než je možné u rekreační chaty. Už svým řešením a provedením je určen pro rekreační pobyt. 3. rekreační chalupa je existující stavba venkovského typu, která je už svým uspořádáním a provedením a po případné stavební úpravě a přizpůsobení vhodná pro rekreační pobyt.

Z uvedených definic tedy vyplývá, že vztah k životu na vesnici mají především dvě formy vázané rekreace, tj. chalupaření a rekreace v rekreačních domcích. Chataření vzhledem k lokalizaci chat se realizuje mimo sféru vesnic a vesnického

společenského života. Proto jsme se také v rámci výzkumu proměn životního způsobu na vesnici jihomoravského pohraničí zajímali speciálně o chalupaření.

V Horních Věstonicích, které byly zvoleny jako modelová obec pro terénní výzkum, se chalupaří zatím jenom málo. Podle údajů národního výboru byly v obci v době výzkumu 2 objekty používané k rekreaci. Proto jsme provedli šetření o chalupářích v obci, která s Horními Věstonicemi sousedí, v Pavlově. Obě vesnice spojuje společně JZD.

Jihomoravský Pavlov, ležící v chráněné krajinné oblasti Pavlovské vrchy, je charakteristický svou situací na úpatí Pavlovských kopců pod Dívčím hradem, zříceninou středověkého hradu ze 13. století. Tato poloha pod vápencovým vrchem ovšem obci přináší i zvláštnosti půdní (teplý vápencový podklad), klimatické (intenzivní sluneční záření) a tím i hospodářské a posléze – zvláště v historickém aspektu – společenské. Pro zdejší zemědělské kultury jsou charakteristické vinice, plodící mimořádně kvalitní vína, a ovocné zahrady.

Jako producent vína byl Pavlov v minulosti poměrně bohatou obcí. Díky tomu je dnes vesnice pozoruhodná historicky cennými stavbami, převážně ukázkami lidového stavitelství z 18. století. Vedle kostela z poloviny 17. století je zde řada architektonicky cenných zemědělských usedlostí, vinných sklepů i vinařských domků. (Specifickým typem nejen v oblasti, ale i v ČSSR jsou jednopatrové vinařské domky s lisovnou, sklepem a obytnou částí (F r o l e c, 1974). Všechny zmíněné objekty dávají Pavlovu neopakovatelný kolorit. Tím, že mají často spíše vzhled domů měšťanských, má tato obec navzdory své velikosti a počtu obyvatel některé urbanistické rysy městečka.

K historii obce a této oblasti ještě dodejme, že celé území je oblastí od pradávna osídlenou a kultivovanou člověkem. Důkazem jsou četné archeologické nálezy (stanoviště lovců mamutů, nálezy aurignacienského člověka, Věstonická Venuše).

Pavlov je tedy po mnoha stránkách určen umístěním pod palavským bradlem. Jiným krajinným prvkem, který charakterizuje a ovlivňuje Pavlov, jsou blízké aluviální porosty lužních lesů, oživující fádní jihomoravskou rovinu. I když se Pavlov a jeho okolí vymykají běžné představě místa pro rekreační pobyt, přitahuje právě svými zvláštnostmi přírodními a kulturními, svou polohou a výjimečnou atmosférou.

Svou velikostí i demografickými vlastnostmi je Pavlov velice blízký Horním Věstonicím. Je nestřediskovou obcí s 532 obyvateli, z nichž je 54 % ekonomicky aktivních. Více než polovina z ekonomicky činných osob je zaměstnána v zemědělství (56 %). 38 % zaměstnaných obyvatel Pavlova dojíždí do zaměstnání, mnozí z nich do značné vzdálenosti, často zřejmě do Brna (tento údaj nelze na základě materiálů Statistického úřadu upřesnit). Věková struktura občanů v Pavlově odpovídá struktuře v naší vesnické populaci vůbec. Stejně jako Horní Věstonice, je i Pavlov typickou pohraniční obcí, která byla po druhé světové válce nově osídlena. Z původního německého obyvatelstva zůstali v Pavlově jenom 3 občané. 503 obyvatelé mají národnost českou, 25 slovenskou a 1 ruskou národnost.

Z demografického hlediska zvláštnost Pavlova spočívá v tom, že pravidelně na konci týdne a v době dovolených vzrůstá počet obyvatel o rekreanty, kteří sem dojíždějí z měst. V posledních dvanácti letech bylo totiž 32 vesnických nemovitostí zakoupeno k rekreačním účelům. Koupě se realizovaly ve dvou vlnách. První v době asi před deseti až dvanácti lety, druhá vlna se projevila asi před čtyřmi lety a dosud neopadla. Majiteli zakoupených objektů jsou převážně obyvatelé Brna. Z jiných míst uvedme Břeclav, Přerov, Hustopeče a jeden vlastník je z Dolních Věstonic. Větší část rekreantů v Pavlově „chalupaří“ ve smyslu námi uvedené definice. U ostatních je zařazení do kategorie rekreační podle typu druhého bytu složitější. Koupili totiž chalupu v tak špatném stavu, resp. koupili jenom sklep, že v zásadě vlastní rekreační byt postavili zcela nově. Provedli tedy vlastně výstavbu rekreačního domku. Projekty těchto domků se snažily, aby tyto nové objekty nenarušovaly svým

exteriérem vzhled obce, aby se mu přiblížily. Odtud „barokní“ portály rekreačních nemovitostí ze sedmdesátých let tohoto století.¹

Z hlediska tohoto pojednání je však irrelevantní, jedná-li se o chalupařící rekreanty či vlastníky rekreačního domku. Podstatné pro nás je to, že se v obou případech jedná o dočasné, tj. víkendové, sezónní obyvatel Pavlova a jihomoravského pohraničí. Pro jednoduchost budeme všechny nazývat chalupáři.

Vzorkem, na němž jsme realizovali průzkum, bylo 32 chalupářů – uživatelů nebo spoluuživatelů chalup. Informace o nich jsme získali jednak pomocí dotazníku rozesílaného a sbíraného poštou, jednak přímým pozorováním a hloubkovými rozhovory s chalupáři v místě jejich rekreace. I když byla návratnost dotazníků vysoká (28), považujeme vzhledem k velikosti souboru výsledky tohoto standardizovaného postupu pouze za orientační a sloužily nám především pro vyhledávání vhodných případů pro interview.

Chceme-li se v této studii zamyslet nad vlivem, který mají měštští obyvatelé na kulturní proměny jihomoravského pohraničí, je nepochybně nezbytné položit si základní otázku: kdo jsou, demograficky pojato, pavlovští chalupáři? Je pro ně charakteristický především vysoký stupeň vzdělání. Jenom 2 dotázaní nemají maturitu. 26 z dotázaných má středoškolské vzdělání ukončené maturitou nebo vzdělání vysokoškolské, přičemž oba uvedené stupně vzdělání jsou zastoupeny zhruba stejným dílem. Osoby se středním vzděláním jsou chalupáři „novější“, tj. koupili chalupu v posledních letech, zatímco první chalupářskou vlnu (koupě se realizovala asi před deseti lety) představují výlučně vysokoškoláci. Středoškolské vzdělání mají kromě toho v našem souboru převážně ženy. Dá se předpokládat, že kdyby náš soubor obsahoval jenom muže – hlavy chalupářských rodin, byl by počet vysokoškolsky vzdělaných osob podstatně vyšší.

Struktura odpovídající vzdělání se projevila pochopitelně v profesionálním složení chalupářů. Nejstarší (z hlediska koupě nemovitosti) a mužská část chalupářů je téměř bez výjimky z řad vysoce kvalifikovaných odpovědných pracovníků, část „mladší“ a ženská byla většinou zařazena jako vyšší správní, administrativní pracovník.

Věková struktura pavlovských chalupářů je velmi různorodá. Na rozdíl např. od chatářských rekreantů, u nichž se převážně jedná o rekreaci pro rodinu s dětmi a kteří tedy patří do středních věkových kategorií, převažují mezi pavlovskými chalupáři osoby starší než 46 let. V této souvislosti je pozoruhodné, že celé dvě třetiny dotázaných chalupářů nemá děti do patnácti let a téměř polovina je neměla ani v době koupi chalupy. I když na chalupy jezdívají dospělé děti chalupářů event. s vnoučaty, dá se říci, že u chalupaření nedominuje rodinný charakter rekreace, jak to ostatně vyplývá i z rozboru volnočasových aktivit, realizovaných v pavlovských chalupách.

Dodejme ještě k tomuto základnímu popisu, že k vlastnictví chalupy patří auto. Jenom dva pavlovští chalupáři v odpovědích uvedli, že auto nemají. Souvisí to ovšem také s dopravní situací vesnice, zvláště ve sváteční dny. Jinak však můžeme v této souvislosti konstatovat, že stejně jako existovala a do dnešní doby existuje jako znak společenské prestiže auto – chata, vytvořila se v některých sociálních skupinách dvojice nová: chalupa – auto, i když v tomto případě má auto často úlohu jenom doplňující a skutečně funkční.

Dosavadní představě se poněkud vymykají odpovědi týkající se bydlení chalupářů ve městě. Tito rekreanti nejsou ve všech případech obyvatelé nájemních nebo družstevních bytů, tj. osoby žijící ve velkých koncentracích, ani „bezzemci“, tj. lidé, kteří nemají v místě trvalého bydliště zahrádku. Mezi pavlovskými chalupáři jsme našli i takové, kteří v Brně bydlí v nájmu v rodinném domku nebo dokonce v domku vlastním a celá jedna třetina našich respondentů má ve městě zahrádku. Jeden motiv pro chalupaření, který často literatura uvádí, touha po vlastní nemovitosti, zahrádce či objektu, o nějž je možno pečovat, nepřichází tedy

v těchto případech v úvahu. Stejně tak některé ekologické interpretace chalupaření jsou s tímto zjištěním v jistém rozporu.

Z odpovědí chalupářů na naše otázky v dotazníku i z obsahu rozhovorů se dá usoudit, že jejich vazba na Pavlov, resp. pavlovskou chalupu, je velmi pevná. Frekvence víkendového dojíždění na chalupu zejména v létě je značně vysoká. Téměř všichni jezdí v létě na chalupu nejméně dvakrát měsíčně, převážně každý týden. Také v zimě se jezdí do Pavlova, jakkoli zde není ani lyžařský terén, ani vhodné sněhové podmínky. Polovina respondentů uvedla, že jezdí na chalupu v zimě asi jedenkrát měsíčně, třetina dokonce nejméně dvakrát měsíčně. Také většinu dovolených tráví chalupáři aspoň zčásti v Pavlově. Třetina dokonce uvedla, že tráví v Pavlově dovolenou celou. Téměř všichni chalupáři ve věku více než 40 let počítají s Pavlovem jako místem celoročního nebo aspoň část roku realizovaného pobytu v důchodu.

Míra identifikace s chalupou a Pavlovem se však nejvýrazněji projevila ve dvou nepřímých otázkách. Uvádíme jejich znění a rozložení četností odpovědí:

Kdyby to přicházelo v úvahu a mohl(a) byste vyměnit svou chalupu za jinou v Pavlově, osídlenou jiným chalupářem a třeba i v lepším stavu, udělal(a) byste to?

1. Ano	0
2. Možná ano	0
3. Spíš ne	5
4. Určitě ne	23
5. Nevím	0 odpovědí

Při rozdílech v kvalitě, výstavnosti i atraktivnosti různých chalupářských nemovitostí je takové rozložení odpovědí vysoce přesvědčivé.

A další otázka: *Teď si představte, že by byla proveditelná tato fantastická myšlenka: mohl(a) byste svou chalupu přenést tak jak stojí i se zabradou (vino byste asi musel(a) oželet) na nějaké jiné krásné místo, třeba na Vysočině, v Beskydech, v Jeseníkách nebo jinde. Udělal(a) byste to?*

1. Ano	1
2. Možná ano	2
3. Spíš ne	3
4. Určitě ne	22 odpovědí

Kladné odpovědi jsou v tomto případě motivovány podle vyjádření samotných respondentů změnami, které v nejbližší době Pavlov a jeho okolí čekají v důsledku výstavby vodních děl na jižní Moravě. To je, pronikavé změny přírodního prostředí, příliv rekreatantů apod.

Uvážíme-li, že většina chalupářů nemá k Pavlovu příbuzenské pouto nebo rodovou tradici (jenom 3 chalupáři mají v Pavlově nebo okolí příbuzné a na otázku *Pocházíte vy nebo vaše žena (váš muž) nebo rodiče (tcháni) z Pavlova nebo okolí* odpověděl kladně jenom jediný respondent), napadá nás, že silná vazba na Pavlov a jeho okolí má svou zvláštnost. Pavlov jako rekreační lokalita postrádá totiž mnohé předpoklady. V blízkosti není pro rekreaci příhodný les a dokonce ani koupání. Letní mikroklima obce, ležící těsně pod bílými vápencovými stěnami Pavlovských kopců, je vlastně pro obyvatele nepříznivé a člověk před ním spíš hledá útočiště ve stěnách chladného domu. Zato estetika krajiny a z ní plynoucí celková atmosféra Pavlova je mimořádná a velmi zvláštní. Není divu, že Pavlov přitahuje právě vysokoškolsky vzdělané osoby, pracující často v těch oborech, u nichž se uplatňuje požadavek estetického citění.²

Krajina v okolí Pavlova se dá charakterizovat: krásná na pohled, méně vhodná pro letní pobyt. Tomu skutečně odpovídá i frekvence, s níž chalupáři chodí

na Pálavu na procházky. Jenom 4 respondenti chodí podle vlastního vyjádření na Pálavu „často“, 12 „občas“, 10 „málokdy“ a 2 „vůbec ne“.³ To však do jisté míry koresponduje i s tím, co víme o charakteru chalupářských aktivit a o motivech k chalupaření obecně. Chalupářské aktivity se totiž vyznačují výrazně převládajícím manuálním charakterem. Chalupáři se proto většinou zdržují doma, platí pro ně do slova, že se „drží chalupy“. V Pavlově je tato chalupářská vlastnost díky ekologickým okolnostem jenom vystupňovaná.

Říkáme-li, že chalupář tráví většinu svého času o víkendech či dovolené v domě, není naše vyjádření zcela přesné. Jedná se spíš – a odpovědi ankety to potvrzují – o vazbu na chalupu a zahradu, event. vinohrad. „Moravská Provence“, jak této lokalitě chalupáři sami říkají, neposkytuje tedy ideální podmínky k výletům do okolí. Umožňuje zato obyvatelům s úspěchem zahradičit nebo vinařit. Většina chalupářů pěstuje i vyrábí vlastní víno. Je atributem chalupaření v Pavlově právě tak jako silueta Pálavy.

Jaká je tedy náplň volného času při rekreaci v Pavlově? Pořadí aktivit podle toho, jak často je chalupáři vykonávají, je následující (rozsah bodovací škály 1–5, přičemž 1... vůbec nevykonávám, 5... vykonávám velmi často):

	průměrný počet bodů
1. Péče o chalupu a její vybavení	4,8
2. Práce na zahradě	4,0
3. Domácí „ženské práce“, vaření, úklid	3,3
4. Odpočinek, opalování	3,2
5. Procházky, turistika	2,6
6. Záliby a koníčky, jejichž bezprostředním cílem není zdokonalení chalupy ani zahrady	2,1
7. Sběr lesních plodů, houbaření	1,9
8. Sport, hry	1,5

Charakter chalupářských aktivit je z jiné stránky objasněn vyjádřením respondentů o motivech, které je k této rekreaci přivedly (bodovací škála: 1... nemá žádný význam, 5... má rozhodující význam):

1. Odeřevání od způsobu života ve městě	4,6
2. Obytné prostředí podle vlastního vkusu a představ	4,5
3. Okolní příroda	3,9
4. Touha po klidu a samotě	3,8
5. Práce na zahradě, vinohradě	3,5
6.–8. Rekreace pro rodinu s dětmi	3,4
Nedostatek rekreačních možností v bydlíšti	3,4
Záliby a koníčky	3,4
9. Plánovaný pobyt v důchodu	3,2
10. Možnost procházek a výletů do okolí	2,8
11. Společnost dobrých známých.	2,6

Oba pořadníky promlouvají zřetelně o hlavních motivech a hlavní chalupářské aktivitě. Není to, jak by se na první pohled zdálo a jak se často prezentuje, potřeba strávit víkend a dovolenou uprostřed volné přírody, ale je to především ono odeřevání od městského způsobu života, kdy protipólem k adjektivu městský není přírodní, nýbrž spíš venkovský, především od uniformního bydlení, nemanuálního charakteru práce. Značný význam zde může v tomto smyslu mít potřeba dočasné změny sociální role, tak jak o ní hovoří E. K. Scheuch (1972). Z architekta, vedoucího pracovníka, lékaře se stává truhlář, sadař, vinař a vesnický soused. O. Máčel (1968) mluví o dalších motivech vedoucích ke koupi a užívání chalup. Je to módnost tohoto způsobu rekreace související bezprostředně se společenskou prestiží a potřeba romantiky moderního a zejména městského člověka. Chalupa

je ideálním polem pro realizaci módní, i když psychologicky zdůvodnitelné, záliby ve starých předmětech. V Pavlově se např. vytvořila jakási hierarchie chalup nejen podle stáří chalupy samé, ale také podle stáří příslušného vinného sklepa. To zároveň ilustruje další stránku chalupářských motivů, potřebu dnešního člověka přistupovat méně věcně a méně racionálně k bydlení a k životu.

V centru našeho zájmu však stojí zapojení chalupářů do společenských kontaktů během rekreace. Ačkoliv, jak vidíme, stojí položka týkající se těchto kontaktů „společnost dobrých známých“ mezi motivy rekreace na posledním místě, při přímém pozorování v chalupářské obci zjišťujeme, že je zde nutno rozlišovat mezi formulovanými motivy a chováním. Také odpovědi na jiné otázky v dotazníku vypovídají o pavlovských chalupářích spíše jako o bytostech společenských.

Společenský život chalupářů se realizuje ve třech sférách: Za prvé ve formě ložijedni příbuzných a známých z města, za druhé ve styku mezi chalupáři navzájem a za třetí v oblasti vztahů chalupářů k vesnickým obyvatelům.

Nejprve tedy zmínka o dojíždění městských návštěv k chalupářům. U chalupářů v Pavlově jsou velmi četné. Jenom jediný respondent v našem šetření uvedl, že takové návštěvy na chalupě nemívá. Téměř polovina dotázaných odpověděla, že návštěvy z města mívá „často“ a zbytek „občas“. Tato stránka chalupářského života vynikne zejména při srovnání s chataři (E. Librová, 1969), kteří se na chatách společensky spíše izolují. Snad tu hraje roli větší obytná prostora než jaká je k dispozici na chatách a především fakt, že pavlovští chalupáři nejsou (na rozdíl od chatařů) rodiče dětí do patnácti let a jejich rekreace nemá tedy vysloveně rodinný ráz.⁴

Také styky mezi chalupáři navzájem jsou poměrně velmi četné (např. ve srovnání s chataři). Obsahují všechny typy kontaktů. Od vzájemné pomoci při stavbě, zahradničení a jiných prací kolem domu a v domě, přes dlouhotrvající sezení nad skleničkou, které se realizuje pod záminkou zhodnocení nové vinařsko-zpracovatelské technologie, až po skutečné přátelské vztahy.

Za nejpodstatnější však z hlediska našeho záměru a ze sociologického hlediska vůbec považujeme vztah chalupářské a venkovské pospolitosti. Výzkum v Pavlově prokázal, že mezi víkendovými a trvalými obyvateli obce se vytvářejí docela přirozené sousedské vztahy, založené především na konkrétní vřepomoci a poradě, což je – obecně vzato – primární funkcí všech susedských vztahů. V některých případech zřejmě dochází k navázání bližších kontaktů a vazeb, i když třeba nemají charakter vztahů socioemocionálních, event. přátelských. Uvedme několik ilustrací: s výjimkou dvou případů kupují chalupáři od „domorodců“ některé potraviny: vejce, brambory, mléko, víno, drubež a jiné. Poněkud vyšší hladinu vztahů, než tyto vyloženě utilitární, indikuje v naší anketě otázka, vytvořená na základě znalosti pavlovských specifík: *Pozval vás někdo z místních, třeba jen tak cestou kolem sklepa, na skleničku?* Rozložení odpovědí: „ano často“ – 10, „občas“ – 12, „jenom výjimečně“ – 2, „ne“ – 4. Více než třetina chalupářů byla už pozvána místními na zabijačku; domnívám se, že to je indikátorem dosti důvěrného stupně vztahů.

Podíváme-li se blíže na rozložení odpovědí týkajících se kontaktů chalupářů s místními obyvateli, pozorujeme, že kontakty nejsou rovnoměrně rozloženy, ale část členů skupiny chalupářů má kontakty s místními obyvateli ve všech dimenzích a stupních (nebo aspoň v jejich většině) a část chalupářů se vyznačuje poměrně menším počtem kontaktů. Dá se zde mluvit o uplatnění modifikovaného sociodynamického zákona. Je možné, že zajímavé výsledky by přineslo sociometrické šetření v chalupářské obci, které by dovolilo blíže specifikovat charakter neformálních vztahů mezi chalupáři navzájem a především mezi chalupáři a místními obyvateli. Mohli bychom tak vyhledat tzv. sociometrického vůdce, tj. neformálního vůdce ve skupině chalupářů a stanovit pravděpodobnou míru, event. směr jeho vlivu v obou skupinách pavlovského obyvatelstva.

Všechny uvedené formy a stupně kontaktů samozřejmě přispívají ke vzájemnému ovlivňování ve sféře životního způsobu, hodnotové orientace apod. Jako ná- zorný a snadno pozorovatelný příklad pronikání městských postojů je možno uvést proměnu v názorech obyvatel vesnice Pavlova na úpravu domu, které vlastní a obývají.

Každý, kdo prochází Pavlovem a dokáže odtrhnout oči od vápencového kopce s malebnou zříceninou, vinic pod Pálavou a svítivě opraveného kostela na návsi, musí si všimnout, že domy ve vesnici jsou jako ze dvou světů. Jedny jsou typické „moderně“ upravené venkovské stavby s břizolitovou fasádou a trojitými okny a s potlačením všeho individuálního, druhé opravené v tradičním, někdy zdůrazněné tradičním slohu. Oba tyto světy domů reprezentují dvě skupiny obyvatel: vesnické obyvatele Pavlova a sezónní a víkendové obyvatele, rekreatanty-chalupáře. V poslední době však přestává platit, že je možno podle fasády domů spolehlivě určit, do které skupiny majitel patří. Původní zcela jasný projekt: „až budu opravovat fasádu, udělám břizolit a dám tam troják“ je dneska v Pavlově poněkud zproblematizován. Takový vesnický majitel domku s původními historickými prvky už – především zásluhou svého souseda chalupáře – ví, že v tak renovovaném domku bude sice mít o něco víc světla a bude mít s opravami na pár desítek let pokoj, ale na druhé straně, že o něco přijde, že jeho stará fasáda má hodnotu, která by se už ničím nedala nahradit. A existuje v Pavlově domek, k němuž díky jeho exteriéru jdete spontánně v přesvědčení, že v něm bydlí chalupář vhodný pro interview. Jste však překvapeni, protože domek patří „domorodci“. Stále si ještě docela jist, zda neudělal s tou vápennou omítkou chybu, ale „když XY z Brna říkal, a ti Brňáci to všichni tak ne- chbávají a oněhdy to byli fotografovat. – A pojdte se podívat dovnitř, jaký tam máme strop...“. Je jisté metodologicky obtížné najít všechny oblasti, v nichž městský způsob života a postoje městského a většinou vzdělaného člověka-chalupáře ovlivňují život na venkově. Zvolila jsem ten nejnapadnější a nejvíce ilustrativní příklad z hmotného světa.⁵

Na základě našich zjištění můžeme vyjádřit obecné tvrzení, že chalupáři ve venkovském prostředí působí (vedle dojíždky do práce a vůbec značné mobility obyvatelstva, vedle působení masmedií a jiných faktorů) jako jeden z „přenašečů“ městského způsobu života a hodnotové orientace městského člověka. Zvláštní místo mezi těmito „nosiči“ však chalupáři zaujímají díky svému vzdělání. Na jedné straně rozdíl vzdělání poněkud retarduje intenzitu kontaktů mezi chalupáři a místním obyvatelstvem, na straně druhé se však životní způsob osob s vyšším vzděláním vyznačuje hodnotnějšími charakteristikami. Důkaz pro toto tvrzení ve sféře trávení volného času přináší P. P á c l (1976). Dá se tedy říci, že se jedná o pozitivní vliv chalupářů na změny ve způsobu života na vesnici. Nesmíme zde však zapomenout, že působení městských obyvatel na obyvatele vesnice není jednostranné, že dochází k ovlivnění volnočasových aktivit a z toho plynoucích změn ve způsobu života i v hodnotové orientaci i u chalupářů. Ovlivňuje je jejich dočasná role majitele nemovitosti, zahrady či vinohradu, jejich role souseda a člena venkovské pospolitosti, tak jak jsme o tom mluvili výše.

Vedle těchto kvalitativních a obsahových stránek vlivu městských rekreatantů na životní způsob současné vesnice nás pochopitelně zajímá, jak je tento faktor významný, jak je kvantitativní. Zmiňme se o tom nejprve v souvislostech obecnějších: podle jednorázového šetření o objektech individuální rekreace, provedeného 31. 10. 1971, bylo na území ČSR 24 659 registrovaných chalup. Od té doby do dneška počet rekreačních chalup podstatně vzrostl a do roku 1990 se (připočteme-li k nim rekreační domky) zhruba ztrojnásobi (P i l á t a k o l., 1974). Je to vyvoláno především změnami v osídlení našeho venkova, způsobenými prudkým rozvojem zemědělské výroby, její specializací a koncentrací. Většina malých venkovských obcí ztratí svůj dosavadní výrobní význam a bude přejímat funkce jiné, tj. obytné a rekreační. Další

příčinou masového rozvoje chalupaření je pochopitelně stoupající zájem městských obyvatel o tuto formu rekreace.

Hlavní nápor chalupaření se projevuje hlavně na Českomoravské vrchovině. V této práci nás však zajímalo, do jaké míry a proč je pro tuto rekreační formu přitažlivá i jižní Morava, přesněji jihomoravské pohraničí v okolí Pavlovských kopců. Položili jsme si otázku: není zájem o chalupaření pod Pálavou výsadou několika brněnských estétů, nalézajících zvláštní kouzlo této krajiny, zálibu v historicky cenných a malebných domech Pavlova? A dále: není již dnes zájem o tuto část jihomoravského pohraničí jako rekreační oblast vyčerpán? Nebo se naopak dá očekávat, že se bude chalupaření z Pavlova šířit i do sousedních obcí (Klentnice, Dolní a Horní Věstonice aj.)?

Některé aspekty našich otázek musí bohužel v této fázi výzkumné práce zůstat nezodpovězeny. Velmi významným momentem ve volbě této oblasti jako rekreační lokality se totiž pravděpodobně stanou budoucí vodní stavby na jižní Moravě.⁶ V současné době, kdy je veřejnost o perspektivách této krajiny již dobře informována, nejsme dost dobře schopni rozlišit, co je zde rozhodujícím prvkem v zájmu o chalupářskou rekreaci. Otázku si tedy musíme položit méně náročně: jak velký je v současné době zájem o rekreaci ve sledované oblasti a o jakou formu vázané individuální rekreace je zájem nejvýraznější? Nebo-li, převedeno do důsledků: dá se očekávat, že i další vesnice jihomoravského pohraničí budou v budoucnu ovlivňovány chalupařením tak, jak o tom pojednává tato studie?

Abychom poznali míru zájmu o chalupaření v této na první pohled rekreačně doposud – pro většinu lidí – neatraktivní oblasti, provedli jsme experiment, spočívající na zveřejnění tří inzerátů nabízejících „k prodeji“ zde umístěné rekreační objekty: v sobotní, tj. obsáhlé inzertní rubrice třech brněnských novin byly v různých týdnech otištěny vždy tři inzeráty, které nabízely k „prodeji“ tři nemovitosti. První inzerát nabízel k prodeji starou chalupu, která potřebuje přestavbu, druhý chatu, třetí opravený domek, „jako nový“, vhodný pro rekreaci. Všechny „prodávané“ nemovitosti byly lokalizovány zhruba do jednoho místa („Pavlovské kopce“, „blízko Pavlova“, „poblíž Pálavy“). Z textu však nevyplývalo jejich přesné umístění. I jinak měly všechny tři texty – až na citovanou část o charakteru vlastního objektu – shodný obsah, formulovaný pomocí synonym tak, aby v jedné inzertní rubrice působily věrohodně. Proto také byly inzeráty v rubrice otištěny nikoliv za sebou, ale rozstrkaně mezi anonce jiné. Vycházeli jsme z předpokladu, že všichni respondenti přečetli všechny tři inzeráty. Pro zmírnění nebezpečí plynoucího z toho, že po objevení prvního inzerátu, který je zaujal, zájemci dál rubriku nečetli, vyšly tři inzeráty ve třech novinách v různém pořadí.

Získali jsme celkem 162 odpovědí. Jejich rozložení je následující: 42 projevů zájmů o chatu, 53 o domek (v naší terminologii vlastně opravenou chalupu, neboť se jedná o původní venkovskou stavbu, nikoliv o objekt postavený za účelem rekreace) a 67 o chalupu. Poměr 1 : 3 ve prospěch chalup tedy jasně dokazuje, že preferována je rekreace chalupářská, tj. rekreace realizující se v samotných obcích. Dále je zajímavé, že je téměř dvojnásobný zájem o staré chalupy než o objekty opravené. Může tu samozřejmě hrát roli finanční stránka koupě, podle textů dopisů se však zdá pravděpodobnější, že hlavním motivem je tu stárí objektů a s ním spojená romantika oprádatající chalupaření, event. jeho módnost.

Naše odpověď na otázku perspektiv vázané rekreace ve vesnicích jihomoravského pohraničí v okolí Pavlovských kopců tedy zní: nedojde-li k zásadním změnám v povolování prodeje a využívání nemovitostí pro rekreační účely ze stran národních výborů, bude se chalupaření v této oblasti a zřejmě také v celé oblasti přilehlé k budoucím Novomlýnským jezerům rozvíjet. To s sebou ovšem dále přinese i ovlivnění dosavadního životního způsobu na vesnicích v tom smyslu, jak o tom hovoří tato studie.

POZNÁMKY

- ¹ V poslední době byla v Pavlově povolena výstavba dalších rekreačních domků. Pracovník Státní památkové péče ing. arch. O t a k a r M á č e l, sám také chalupář, se snaží při jejich projektování najít kompromis. Navrhuje takové domky, které by nenarušovaly nebo jenom minimálně narušovaly integritu historické zástavby obce a její vzhled, které by však na druhé straně nic nepředstíraly.
- ² Podle očekávání odpověděli všichni dotázaní chalupáři na dotaz, zda je nutné přírodu na Pálavě chránit, jednoznačně kladně a i v další otázce, indikující obecně jejich vztah ke krajině, se projevil jejich citlivý přístup ke krajině a přírodě.
- ³ Podobné rozložení měly odpovědi na otázku, jak často se chalupáři dostanou „dolů k vodě nebo do lesa“. Zde opět hraje roli ne-rekreační charakter těchto krajinných útvarů a jejich vzdálenost od Pavlova.
- ⁴ Počet mezilidských, zvláště přátelských kontaktů, se během životního cyklu mění. Nízký je právě v době, kdy má člověk malé děti (M o Ź n ý, 1970).
- ⁵ Vůdcovství pavlovských chalupářů v této sféře má vysokou úroveň. (Značnou roli tu může hrát fakt, že chalupáři v Pavlově jsou prostřednictvím již jmenovaného ing. arch. O. M á č e l a neformálně a nepřímou ovlivňování památkářskou péčí). Při přímém pozorování v Pavlově jsme si všimli také úpravy chalup, předmětů, jimiž ji chalupáři vybavují, jimiž se obklopují. Ani v jedné (z deseti navštívených) chalupě jsme nezahledli pověšené vozové kolo, sedlo, hmoždír nebo starou žehličku, ani jiný atribut módního chalupářského „vkusu“. Pavlovské chalupáře můžeme tedy z hlediska urbanistického a krajinářského označit za pozitivní činitele, který – na rozdíl od jiných rekreačních forem – nejen krajinu nenarušuje, ale dokonce jí prospívá, neboť udržuje v relativně původním stavu habitus venkovských objektů. Působí tak svou „konzervátorskou“ činností na estetiku venkovského prostředí pozitivněji než venkovští obyvatelé sami a nepřímou v tomto směru působí, jak jsme o tom psali, i na své autochtonní sousedy.
- ⁶ Podle Rajonizace rekreace a cestovního ruchu v ČSSR (vládní usnesení č. 992/62) byly Pavlovské vrchy zařazeny do IV. kategorie. Vzhledem ke krajinným proměnám, k nimž na jižní Moravě v blízké budoucnosti dojde, však Terplan v dlouhodobé koncepci rekreace ČSSR, vypracované v posledních letech, zařazuje tuto oblast mezi tzv. perspektivní rekreační území, jež mají být přednostně rozvíjena.

LITERATURA

- Boudná, R., 1974: *Chatová a zahrádkářská rekreace*. Disertační práce. Filozofická fakulta UJEP Brno.
- Frolec, V., 1974, s. 89-97: *Tradiční vinařství na Moravě*. Brno.
- Librová, E., 1969: *Výzkum chat a chatařství na Ostravsku*. VÚVA Praha, ÚHA Ostrava.
- Mážel, O., 1968: *Druhé bydlení*. VÚVA Brno.
- Možný, I., 1970: *Komunikační struktura lokální komunity*. Kandidátská disertační práce. UJEP Brno.
- Pácl, P., 1976: *K některým empirickým zjištěním o vztazích mezi vzděláním a volným časem*. Sborník prací filozofické fakulty brněnské univerzity, řada G.
- Pilát, A. a kol., 1974: *Usměrnění územních nároků rekreace*. Územní plánování a urbanismus, č. 4, s. 5-12.
- Scheuch, E. K., 1972: *Ferien und Tourismus als neue Formen der Freizeit*. In: *Soziologie der Freizeit*. Köln.
- Uličný, F., 1973: *Rekreace a přírodní prostředí v krajině a sídlišti*. VÚVA Brno.